

BO'LAJAK GID-TARJIMON TALABALARINI O'QITISHDA DIALOGLARDAN FOYDALANISH

Ermanov Davron Raxmataliyevich

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Ingliz tili filologiyasi fakulteti

Toshkent, O'zbekiston davron.ermanov@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-8765-9307>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xorijiy tilni o'qitishda dialoglardan foydalanish, ularni moslashtirish, tuzish, dialoglarning tinglash va yozish ko'nikmalarini oshirishdagi o'rni, yangi so'z, ibora, gramatik tuzilmalarni o'zlashtirishda, muloqotni rag'batlantirishda, madaniy so'zlarni o'zlashtirishda, nutq ravonligini yaxshilashda, dars davomatini ko'tarishda, talabalarning qoniqish darajasini yaxshilashda, nazorat natijalarini yaxshilashda dialoglarning foydaliligi haqida so'z boradi. Shuningdek, dialoglarni tuzish qoidalari, muvofiqligi, cheklovlari, foydalanish ko'rsatmalari bayon qilinadi. Dialoglarning bir necha turlarga - vaziyatli, gramatik ko'rgazmali, simulyatsiya qilingan dialoglarga ajratib chiqiladi.

***Kalit so'zlar:** O'zbekistonda xorijiy tilni o'qitish, dialoglar, vaziyatli dialoglar, gramatik ko'rgazmali dialoglar, stimulyatsiya qilingan dialoglar.*

ABSTRACT

In this article, the use of dialogues in teaching a foreign language, their adaptation composition, usefulness in improving, listening and writing skills, learning new words, phrases, grammatical structures, stimulating negotiations, improving cultural vocabulary are talked about. The usefulness of dialogues in improving vocabulary acquisition, fluency, attendance, student satisfaction, and test scores are discussed. It also describes the rules for creating dialogues, compatibility, limitations, and usage guidelines. In the article, dialogues are divided into several types - situational, grammatical demonstration, simulated dialogues.

***Key words:** foreign language teaching in Uzbekistan, dialogues, situational dialogues, grammatical demonstrative dialogues, stimulated dialogues.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится об использовании диалогов при обучении иностранному языку, их адапционном составе, полезности в совершенствовании навыков аудирования и письма, изучении новых слов, словосочетаний, грамматических структур, стимулировании переговоров,

совершенствовании культурной лексики. Обсуждается полезность диалогов для улучшения приобретения словарного запаса, беглости речи, посещаемости, удовлетворенности учащихся и результатов тестов. Также описаны правила создания диалогов, совместимость, ограничения и рекомендации по использованию. В статье диалоги разделены на несколько видов - ситуативные, грамматические демонстрационные, смоделированные диалоги.

Ключевые слова: *обучение иностранному языку в Узбекистане, диалоги, ситуативные диалоги, грамматические демонстрационные диалоги, стимулированные диалоги.*

KIRISH

Dialoglar Ingliz tilini o'qitish darsliklarida bir qator lingvistik, shuningdek, madaniy sabablarga ko'ra mashhur faoliyatdir. Ammo, gid-tarjimon o'qituvchilari, auditoriyada tayyor dialoglarni hech qanday o'zgartirishlarsiz osongina egallashlari mumkin emas. Aksincha, dialoglarni moslashtirish, to'ldirish va tuzish, ularni o'quvchilarimizning kelajakdagi ehtiyojlariga moslashtirish kerak. Dialoglar grammatikani kontekstda ko'rsatish va suhbatni tashkil qilish va shu bilan birga muayyan til amaliyotini taklif qilish uchun ishlatilishi mumkin. Shuningdek, ular o'quvchilarga o'rganilayotgan til madaniyati va madaniy tafovutlar, shuningdek, madaniy farqlarga asoslangan qiziqarli ma'lumot berishi mumkin. Dialoglar o'quvchilarga til amaliyotidan tashqari, yo'l yo'riq ko'rsatadi.

Aksariyat o'qituvchilar dialoglarni nutq amaliyotini ta'minlash nuqtai nazaridan o'ylashadi. Ammo dialoglar o'quvchilarga tinglash ko'nikmalarini rivojlantirishda ham juda foydali. Shuning uchun talaffuz, intonatsiya va urg'u, prozodik xususiyatlarni mashq qilishda dialoglar juda samarali. Bundan tashqari, dialoglar grammatikani yoki sintaktik funktsiyani yoki lug'atni tanishtirish va mashq qilish, xushmuomalalik va rasmiyatchilik darajasini ko'rsatish va maqsadli madaniyat bilan bog'liq ba'zi qadriyatlarni ifodalash uchun ishlatilishi mumkin. Bu xususiyatlar yozma dialoglarni tahlil qilish uchun auditoriyada ham muhokama qilinishi mumkin. Masalan, dialoglarni yozish bilan birlashtirish mumkin, o'quvchilar rasmlar va pufakchali dialog qutilarini to'ldirish orqali komikslar yaratishlari mumkin. Bosma dialoglar, ayniqsa, yangi o'rganuvchilar uchun umumiy iboralar bilan tanishishda foydalidir. Bu ular darhol o'rganishi va ishlatishi mumkin bo'lgan bir qator haqiqiy iboralar va lug'atlarni rivojlantirishda yordam beradi. Ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rganish sharoitida ingliz tili grammatikasini ko'p o'rgangan talabalar ularni haqiqiy og'zaki til bilan tanishtiradigan dialoglardan foydalanishlari mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Talabalarni o'z dialoglarini yozishga undash o'qituvchilarga turli til ko'nikmalarini baholash imkonini beradi. Muloqot uchun fokus yoki mavzu turli yo'llar bilan ta'minlanishi mumkin - film yoki video sahnasi, rasm yoki rasmlar seriyasi, o'chirilgan so'zlar bilan komiks¹ yoki til funktsiyasi yordamida yoki talabalar o'rganayotgan grammatika tuzilishi. Pastroq darajadagi o'quvchilarni rag'batlantirish uchun siz doskaga suhbat mavzusining ba'zi ko'rsatkichlari bilan birga dialog pufakchalari bilan ikkita tayoqchani chizishingiz mumkin. Keyin talabalardan pufakchalarni to'ldirishlarini so'rang. Ular buni amalga oshirgandan so'ng, ular muzqaymoq (ice-cream activity) faoliyatining bir qismi sifatida (ya'ni, bir guruh individual o'quvchilarning jamoa bo'lib shakllanishiga yoki bir-birlarini bilishlariga yordam beradigan mashg'ulot) va birinchi og'zaki suhbat sifatida dialogni juftlikda amaliy faoliyat tarzida ijro etishlari mumkin.

Auditoriyada dialoglardan foydalanganda ba'zi printsiplarni yodda tutish muhimdir, ayniqsa, agar siz dialoglarni moslashtirishni rejalashtirmoqchi bo'lsangiz yoki o'quvchilaringizdan o'zlari yozishni so'rasangiz Slager (1976) va Graham (1992) quyidagi tamoyillarga rioya qilishni taklif qiladi.

- Funksiya yoki vaziyat bilan bog'liq bo'lgan so'zlar, iboralar va iboralarni ro'yxatlang. Tanlangan struktura ikki kishi o'rtasida tabiiy ravishda sodir bo'ladigan kontekstni tasavvur qiling.

- Ijtimoiy masalalar, talabalar muammolari, madaniy ma'lumotlar, grammatik bilimlar, funktsiyalar va lug'at kabi tilga e'tibor qaratish.

- Iloji boricha "tabiiy" tildan foydalaning. Kerakli hollarda undov va iboralarni kiriting; qattiq savol-javob-savol ketma-ketligidan qoching.

- "Haqiqiy xarakterga ega bo'lgan va o'quvchilarning tajribalari bilan qandaydir tarzda bog'langan" personajlarni yarating (Slager, 1976) Omaggio, 1986, 184-bet).

Butun o'qitish jarayonida bir qator maqsadlarni amalga oshirish uchun bizga ko'p turdagi dialoglar kerak. Ushbu maqolada dialoglarning barcha turlarini muhokama qilish mumkin emas. Faqat talabalar uchun eng zarur deb hisoblanganlar ko'rib chiqiladi. Bular "vaziyatli dialoglar", "grammatikani namoyish qiluvchi dialoglar", "taqlidlashtirilgan dialoglar" va "haqiqiy dialoglar".

Vaziyatga oid dialoglar

Vaziyatli dialoglarning asosiy maqsadi talabalarni lug'at, jumla tuzilmalari, kelajakdagi mashg'ulotlariga mos keladigan foydali idioma va iboralar bilan

¹ Moran, P. R. (2002). Lexicarry: An illustrated vocabulary builder for second languages. Brattleboro, VT: Pro Lingua Associates.

tanishtirishdir. Dialog uning bir iborasini boshqasiga osongina almashtirish uchun qulay tarzda tuziladi. Iboralar real, tez sur'atda aytiladi va vaziyatda ovozli effektlar bilan birga keladi. Ko'pgina tijorat nashriyotlar turli mavzulardagi videoli dialoglarni o'z ichiga oladi va ular rolli o'yin faoliyatiga o'tish uchun ishlatilishi mumkin. Dars yoki o'quv maqsadlariga ko'ra, o'qituvchi ushbu video yozuvlarning bir qismidan dars materiallarini qo'llab-quvvatlash uchun foydalanishi mumkin. Misol uchun, agar siz sayohat uchun foydali tilni o'rgatayotgan bo'lsangiz, videoyozuvda ikkita qisqa bo'limni tanlashingiz mumkin - biri mehmonxonada ikki kishi ro'yxatdan o'tishini, ikkinchisi restoranda ovqat buyurtma qilayotganini ko'rsatadi. O'qituvchilar o'quvchilarga ovqat buyurtma qilish yoki mehmonxonaga kirish uchun kerak bo'ladigan asosiy iboralarni tanlab olishlari va ularni oldindan o'rgatishlari kerak. Ifodalardan foydalanib, o'quvchilar birgalikda o'z dialoglarini juft bo'lib yozishlari mumkin.

Talabalar tez-tez ishlatiladigan iboralarni o'rganishlari va ularni to'g'ri vaziyatlarda to'g'ri ishlatishlari kerak. Chunki gid-tarjimon sayyohlar bilan do'konlarga boradi, o'zbek taomlarini tasvirlaydi, kino yoki teatrlarga, ziyofatlarga, o'zbek xonadonlariga, ularni kutib olish uchun vokzal yoki aeroportga boradi, bu muloqotlarning mazmuni asosan shu hududlarga tegishli bo'lishi kerak.

1970-yillarning o'rtalaridayoq vaziyatli dialog o'sha paytda paydo bo'lgan ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rganish sohasida amaliyotning asosiy qismi bo'lgan. Handskombe (1974, 23) ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rgatish o'qitishni barcha talabalar uchun samarali qilish usullarini muhokama qilgan ekan, o'zaro aloqani rivojlantirishning amaliy strategiyalari umumiy manfaatlarga asoslangan guruhlar yaratish orqali auditoriyada shaxsning uyi, kelib chiqishi va etnik kelib chiqishiga e'tibor berishni o'z ichiga oladi. Xendskombning ta'kidlashicha, bu boradagi eng samarali aniq tadbirlardan biri bu juftliklarda real dialoglar yaratish edi. Vong (2002, 37) vaziyatli dialoglar yordamida til materiallarini o'qitish haqiqiy, og'zaki til ma'lumotlarini kiritish g'oyasi mashhur bo'lib borayotganini aniqladi. Vaziyatli dialog, individual tilni dekodlab, apriori konstruksiyalardan foydalanish orqali strategik savodxonlikni rivojlantiradi. Interaktiv strategiyalarni joriy qilish orqali talabalar restoranda buyurtma berish, yoki sayohat qilish, parvozlarni jadvalini o'qish kabi ma'lum kommunikativ maqsadlarga erishishlari mumkin. Bundan tashqari, Qi (2005, 246) ko'rsatganidek, hamkorlikdagi dialog faol so'rov va muzokaralarni rag'batlantirish va ikkinchi tilda madaniy so'zlarni o'zlashtirishni rag'batlantirish uchun samarali yondashuv bo'lishi mumkin. Cwach va Gravely (1997) Denverdagi immigrant restoran ishchilarini o'qitish paytida vaziyatli dialoglarni o'z ichiga olgan o'quv rejimining muvaffaqiyatli amalga oshirilganligini aytib o'tadi. Ushbu

mashg'ulotning maqsadi talabalarning og'zaki va og'zaki bo'lmagan muloqot ko'nikmalarini yaxshilash va ilgari qurilgan sxemani nafaqat tuzilgan, balki improvizatsiya qilingan vaziyatlarga ham bog'lash va ishlatish edi. Ehtimol, vaziyatli dialog aralashuvining hayotiyliigi uchun eng katta yordam Vaksman va Tellez (2002) tomonidan dissertatsiya tezislari va ikkinchi tilni o'rganish sohasidagi bir qancha yirik tadqiqot jurnallaridan ma'lumotlarni olish uchun ma'lumotlar bazalaridan foydalangan keng qamrovli tadqiqotidan olingan bo'lishi mumkin. Ular ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rganuvchi o'quvchilar uchun qanday pedagogik usullar eng samarali deb hujjatlashtirilganligini miqdoriy jihatdan aniqlash uchun to'liq tekshiruv o'tkazdilar. Vaksman va Tellez hamkorlikda o'rganish va o'rgatuvchi dialogni doimiy ravishda eng foydali deb topilgan strategiyalar qatoriga kiritdilar. Ushbu tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, "Tilni faqat undan foydalanish orqali o'rganish mumkin. Samarali ikkinchi tilni o'rgatish ushbu hisobotda o'quv suhbatlari deb ataladigan uzoq dialoglar asosida qurilishi kerak" (Vaksman va Tellez, 2002: 15). Ushbu mualliflar vaziyatli dialoglardan ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'qitishda, talabalarga yangi lug'at va idiomalarni o'zlashtirishga yordam berish vositasi sifatida uzoq davom etadigan, oldindan yaratilgan, ravonlikni yaxshilaydigan dialoglarning miqdorini oshirish kerak deb hisoblaydi. Vaziyatli dialoglar ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rgatuvchi darslarda yuqori samarali o'qitish vositalaridir. Bundan tashqari, bunday usullar talabalarni eslab qolish va test samaradorligini oshiradi. Vaziyatli dialoglar talabalarni saqlab qolish uchun qanday ta'sir ko'rsatdi? Keng adabiyotlarda Mantero (2003: 220), Vong (2002: 37) va Qi (2001: 246) tadqiqotlari muhokamasida keng yoritilgan ushbu masala bo'yicha farazlar ko'rib chiqiladi, ularning har biri hamkorlikda ishlash usullari nafaqat foydali pedagogik vositalar ekanligini ta'kidladi, shuningdek, talabalarni saqlab qolishga qaratilgan sa'y-harakatlarda samarali yordam beradi. Berns (1998: 102) kommunikativ tilni o'qitishning boshqa tarafdorlari kabi talabalarning vaziyatli dialoglardan foydalanishi ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rganuvchi auditoriyaga real hayot amaliyotini kiritish uchun samarali strategiya ekanligiga ishonadi.

Grammatik ko'rgazmali dialoglar

Grammatik ko'rgazmali dialoglar intensiv o'qish kursi mazmuniga mos ravishda tanlanishi va tuzilishi kerak. Ya'ni, qiyinlik darajasi va materiallarning mazmuni o'quvchilar intensiv o'qish darsida o'rgangan narsalarga o'xshash bo'lishi kerak. Og'zaki dars o'qituvchisi o'z materiallarini tuzish qobiliyatiga ega bo'lsa-da, bu materiallar asosan ushbu auditoriyaning rivojlanishiga qarab joylashtirilishi kerak. Intensiv o'qishda o'quvchilarga tildagi ayrim grammatik xususiyatlar haqida tushuntirishlar beriladi. Keyin og'zaki dars o'qituvchisi o'quvchilarga gapirganda

o'rganganlarini qo'llashga yordam beradi. Agar intensiv o'qish auditoriyada o'tgan zamon o'qitilsa, og'zaki darsda ham ushbu zamonga e'tibor qaratib mashq qilinishi lozim.

Demak, grammatik ko'rgazmali dialoglarning maqsadi o'quvchilarga intensiv o'qish darsidan o'rganilgan leksik va grammatik elementlardan nutq so'zlashda foydalanishni o'rganishga yordam berishdir. Ularning asosiy e'tibori ravon va to'g'ri nutqqa qaratiladi. Talabalar ma'lum tuzilmalar yoki jumlar namunalari bilan tanishganda, ma'lum bir ravonlik va aniqlik darajasiga erishgunlariga qadar ularni qayta-qayta mashq qilishlari kerak.

Simulyatsiya qilingan dialoglar

Talabalarni sof til manipulyatsiyasi dialoglaridan haqiqiy dialoglarga olib borish uchun biz simulyatsiya qilingan dialoglarni tuzishimiz kerak. Agar biz tilni ingliz tilida so'zlashuvchilarning aytishlari kerak bo'lgan narsa emas, balki ular aytgani deb qabul qilsak, biz talabalarni fon shovqini, pauzalar, ikkilanishlar va ortiqcha narsalarni o'z ichiga olgan haqiqiy nutq va suhbatlarga imkon qadar ko'proq jalb qilishimiz kerak. Bu dialoglarni odamlarning haqiqiy nutqi va suhbatiga pog'ona sifatida qarash mumkin. Bu dialoglarni tuzishda ularni iloji boricha reallashtirishga katta e'tibor berish kerak va ularni universitetimizdagi chet ellik o'qituvchilarimiz tomonidan tuzilishi yoki ko'rib chiqilishi lozim.

Yuqori darajada interaktiv, tuzilgan dialog uslubini amalga oshirish davomat, o'quvchilarni saqlab qolish va talaba qoniqish darajasini oshirishga olib kelishi yoki bir vaqtning o'zida standartlashtirilgan test ballariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kerak. Bu maqola kattalar kasbiy ingliz tilini xorijiy til sifatida o'qitish auditoriyalarida o'quvchilarning qoniqishini oshirish vositasi sifatida interaktiv vaziyatli dialog metodologiyalaridan foydalanishni tavsiya qiladi.

Qo'shimcha materiallar sifatida haqiqiy dialoglarni to'plash

Agar barcha dialoglar mukammal yozilgan va rasmiy bo'lsa, biz talabalarga g'ayritabiiy ingliz tilini o'rgatish uchun yaxshi xizmat qilmagan bo'lamiz. Darslik suhbatida o'rganilgan tildan foydalanishga kelganlarida, ular kitobiy va noqulay tuyulishi mumkin. Muloqotlarning "g'ayritabiiyligi" muammosini bartaraf etishning bir yo'li ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlardagi tele va radio dasturlaridagi haqiqiy nutq va suhbatlarni yozib olish bo'lishi mumkin. Haqiqiy dialoglarni to'plashdan maqsad o'quvchilarni odamlar bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'lgan haqiqiy dunyoga ochib berishdir. Ushbu dialoglarni tinglash orqali o'quvchilar kundan-kunga ingliz tilida so'zlashuvchilar aslida nima deyishlari haqidagi malakalarini asta-sekin oshiradilar va nihoyat nutqlarini yaxshilaydilar.

Og'zaki darsga ajratilgan vaqt juda cheklanganligi sababli, auditoriyada haqiqiy dialoglarni o'rgatish ko'zda tutilmaydi. Ushbu dialoglar o'quvchilarga faqat qo'shimcha material yoki uy vazifasi sifatida beriladi va o'qituvchining vazifasi faqat o'quvchilar tinglashdan keyin yuzaga keladigan muammolarni hal qilishdir. (Haqiqiy dialoglarni og'zaki darsga kiritish kerakmi yoki yo'qmi, hali ham tajriba o'tkazish kerak va yaqin kelajakda qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazilishi kerak).

Vaziyat va grammatik ko'rgazmali dialoglarni tuzish bo'yicha ba'zi takliflar

Ko'rgazmali dialoglar

Haqiqiy dialoglar qanchalik yaxshi bo'lishidan qat'i nazar, o'qituvchi ma'lum o'qitish maqsadlarini amalga oshirish uchun ma'lum dialoglarni tuzishi kerak. Buni amalga oshirishda quyidagi o'zgaruvchilarni hisobga olish kerak.

Uzunlik

Muloqotni samarali o'qitish vositasiga aylantirish uchun suhbatning davomiyligini to'g'ri nazorat qilish kerak. Riversga ko'ra (1981: 204), Dialoglar odatda kontekstda og'zaki tilni taqdim etadi va shuning uchun odatda mashqlardan ko'ra uzunroqdir. Talabalar uni oson eslab qolishlari uchun dialogni yetarlicha qisqa qilish, lekin kontekstni ta'minlash uchun yetarlicha uzun qilish maqsadga muvofiq. Dialogning uzunligini hisobga olishning sababi shundaki, agar dialog juda uzun bo'lsa, o'quvchilarni zeriktiradi va o'quvchilar osonlikcha yodlab ololmaydi. Nutq amaliyoti uchun ishlatiladigan dialoglar uchun ikki-uch almashinuvli ya'ni to'rt yoki olti qatorli bo'lishi kerak (A-B, A-B, A-B). Dialoglar talabalar o'zlashtirishi kerak bo'lgan grammatik elementlar va lug'atni, shuningdek, ingliz tilining og'zaki nutqining tipik xususiyatlariga ega bo'lgan qisqa javob, shartnoma bo'yicha ish va tasdiq so'roq gap kabi narsalarni o'z ichiga olishi kerak. Talabalar dialogni boshlashdan oldin, o'qituvchi dialog usullari bo'yicha ko'rsatmalar beradi yoki dialog faoliyati mavzusini kontekstda mos tilni yaratish uchun kognitiv ko'nikmalarga asoslangan holda beradi. Chop etilgan dialoglar, odatda, ushbu xarid suhbatida bo'lgani kabi, ikki kishi o'rtasidagi bir nechta qisqa almashinuvlardan iborat:

A: Hello. May I help you?

B: No thanks. I'm just looking.

A: Well, let me know if you need anything.

B: Okay, thank you.

Bunday dialoglar, ayniqsa, yangi o'rganuvchilar uchun umumiy iboralar bilan tanishishda foydalidir. Bu ularga zudlik bilan foydalanishi mumkin bo'lgan haqiqiy iboralar va lug'atlar to'plamini rivojlantirishda yordam beradi. Ingliz tilini xorijiy til

sifatida o'rganish sharoitida ingliz tili grammatikasini ko'p o'rgangan talabalar ularni haqiqiy og'zaki til bilan tanishtiradigan dialoglardan ham foydalanishlari mumkin.

Til elementlari

Har bir suhbatda til elementlari tanish va notanishlarning aralashmasi bo'lishi kerak. Agar dialog butunlay tanish lug'at va tuzilmalardan iborat bo'lsa, o'quvchilarning qiziqishlari pasayadi, ular yangi hech narsa o'rganmayotganliklarini his qilishadi. Boshqa tomondan, dialogda juda ko'p yangi ma'lumotlar bo'lsa, o'quvchilar qo'rquvni his qilishadi. Shuning uchun, yaxshi dialog asosan tanish bo'lgan narsalardan iborat bo'lishi kerak, shunda o'quvchilar bir vaqtning o'zida tanishlarni birlashtirib, notanish narsalar tomon oldinga siljishlarini his qilishlari uchun unda tegishli miqdordagi yangi lug'at va jumla tuzilmalari mavjud bo'lishi lozim. Qaysi turdagi mashqni ishlab chiqishingizdan qat'i nazar, so'z boyligini o'quvchilarni dialogdagi parchalarini yoki undagi so'z almashtirishlarni aytishdan chalg'itmaydigan oddiy so'zlar bilan cheklash lozim. Dialogdagi so'z almashtirishda ham ikki kishi o'rtasida haqiqiy foydalanish mumkin bo'lgan lug'atni tanlash lozim.

Muvofiqlik

Yaxshi dialog tuzishning yana bir mezonini bu dolzarblikdir. Dobson (Kroft, 1981: 285) aytganidek, yaxshi dialog: har doim ma'lum bir malaka darajasiga (boshlang'ich, o'rta yoki yuqori darajaga) mos keladigan tarzda moslashtirilgan bo'lishi lozim. Bundan tashqari, u darsdagi boshqa materiallar bilan yaqindan bog'lanishiga imkon beradigan grammatika yoki mavzu bo'yicha yetarli tarkibga ega bo'lishi lozim. Lug'at va jumla tuzilmalarini mashq qilish uchun dialoglarni tuzishda, ularning dolzarbliigi intensiv o'qishda ishlatiladigan materiallar bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak. Vaziyatli dialoglarni tuzishda ularning dolzarbliigi o'quvchilarning kelajakdagi ehtiyojlari bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak.

Dialog texnikasining cheklovlari

Biroq, yuqoridagi munozaralar dialogning cheklovlarini tan olmaydi. So'nggi yillarda, ayniqsa til o'rgatishning kommunikativ jihatiga e'tibor qaratilishi sababli, ba'zi nazariyotchilar dialog texnikasining to'g'riligiga shubha qilishdi. Dialogli o'rganishning keng tarqalgan tanqidlaridan biri shundaki, u juda mexanik bo'lib, talaba boshqa vaziyatlarda qo'llay olmaydigan iboralarni o'rganishga olib keladi. Biroq til darsi davomida dialoglar spontan vaziyatlarni aks ettirishi mumkin. Ushbu kutilmagan suhbatlar haqiqatan ham kommunikativ va "rag'batlantirish - javob" sxemasiga muvofiq quriladi. Ushbu tamoyil faol fikrlash jarayonini, intuitiv fikrlashni va tildan qat'iy kommunikativ odatlar doirasida foydalanishni rag'batlantiradi.

Dialoglardan foydalanish ko'rsatmalari

Yaxshi dialogning muhim fazilatlari uning ifodali tejamkorligi va yangi grammatika. Dialogga kiritilgan har bir tuzilma va lug'at uning rivojlanishi uchun muhim bo'lishi kerak. Auditoriyaga kirar ekanmiz, birinchi navbatda, o'qituvchi ikki kishi o'rtasidagi yangi dialogni taqdim etayotganda, o'quvchilar diqqat bilan qarashadi. Talabalar o'qituvchi taqdim etayotgan dialogni yodlab olishlari kerakligini bilishadi. O'qituvchi suhbatni boshlashdan oldin, quyidagi jarayonlar mavjud:

1. Identifikatsiya mashqida asosiy dialogda paydo bo'ladigan yangi atama va yangi tuzilmalarni tanishtirish. Muayyan grammatik temadan foydalanadigan ushbu dialog darsida masalan hozirgi oddiy zamonning dialogda qatnashgan gapga bog'liq qoidasiga binoan nomlanishi kerak. Chunki u ba'zan doimiy ish-harakat haqida ketayotganini bildirmaydi. Bu tugallanmagan odatga aylangan ish harakatni ifodalashi mumkin.

2. Dialog taqdimoti. Rasmlar, qo'g'irchoqlar yoki boshqa asboblardan yordamida dialog tayyorlanadigan vaziyatni tushuntiring. Dialogni qahramonning barcha satrlarini oldindan yodlab olgan mashq qilgan talabalar tomonidan ijro etish orqali taqdim eting. O'qituvchi dialogni talabalarga taqdim etishdan oldin uni yodlab olganini ko'rsatadi. Agar u dialogni yaxshi o'zlashtirgan bo'lsa, u taqdimotda chalg'imagani, uning mazmunini o'quvchilarga yetkazishga ishonch hosil qiladi va auditoriya e'tiborini dialogga yaxshiroq tortadi.

3. Talabalar dialogni tushungan yoki tushunmaganligini aniqlash uchun talabalar yuqoridagi dialogdan qandaydir savol berishlari mumkin.

4. Turli usullarda takrorlash orqali dialogni yodlash. Dialog satrlarini modellashtiring va auditoriyaga sizdan keyin har bir satrni takrorlashini so'rang. Dialogning bir qismni oling va auditoriya boshqasini olsin, rollarni almashtiring. Auditoriyadan rollarni guruhlar, qatorlar bo'yicha, so'ngra alohida o'quvchilar tomonidan ijro etilishini so'rang. Odatdagi tartib - bu satrlarni guruh bo'ylab, keyin esa shaxslar tomonidan takrorlash, takrorlash orqali yodlashlari kerak. Biroq, mashq faqat o'qituvchining "Og'zaki modelni taqdim etgandan so'ng takrorlang" degan so'zi bilan ko'rsatilmasligi kerak. U ulardan satrlarni kerakli darajada takrorlashni so'rashi kerak, ba'zi auditoriyalardan boshqalarga qaraganda ko'proq takrorlash talab qilinadi. Bu bosqichda auditoriyani shoshirmang, chunki darsning matn qismida talabalarning ishlashi ko'p jihatdan ushbu bosqichda erishilgan ravonlikka bog'liq. Agar o'qituvchi o'z o'quvchilari dialogni belgilangan barcha bosqichlardan o'tmasdan o'rganayotganligini aniqlasa, u ularni o'tkazib yuborishi mumkin. Talabalar ko'proq lug'at va ko'proq tuzilmalarni o'rganishi bilan, keyingi dialoglarni yodlash avvalgidek uzoq davom etmaydi.

5. Dialogning xilma-xilligi. Asosiy dialogga juda o'xshash vaziyatni bering. Talabalar yangi vaziyat bilan belgilanadigan almashtirishdan tashqari gaplar bir xil bo'lsin. Birinchi o'zgarish yo'naltirilgan dialog shaklida berilishi mumkin. Talabalarning ko'pchiligi o'qituvchining ko'rsatmasisiz boshqa o'zgarishlarda rollarni ijro etishadi.

Pratorning (1972:) fikriga ko'ra, til o'rgatishda bir tomondan tilni manipulyatsiya qilish, ikkinchi tomondan muloqot qilish bilan davomiylik bo'lishi mumkin. Dialoglar, namuna mashqlari va taqlid qilish va yodlash texnikasi, ehtimol, faqat tilni manipulyatsiya qilish uchun yaxshi bo'lishi mumkin. Biroq, bu biz dialoglar va namuna mashqlaridan voz kechib, butunlay boshqacha narsaga o'tishimiz kerak degani emas. Bu fikrni Wardhaughning quyidagi so'zlari bilan aniq ko'rsatishi mumkin (Allen va Kambell, 1972; 12). Dialoglar, mashqlar va taqlid qilish va yodlash texnikasidan foydalanishni sharhlar ekan, u shunday deydi:

Tilshunoslik nazariyasi shuni ko'rsatadiki, biz tilning haqiqiy qo'llanilishini va tilda ishlatiladigan kontekstlarni e'tiborsiz qoldirib, faqat taqlid qilish, dialog taqlid qilish va yodlash metodi va namuna amaliyotiga tayanmasligimiz kerak. Shuningdek, biz to'g'ridan-to'g'ri usul kabi lingvistik tuzilma deyarli e'tibordan chetda qoladigan usulga amal qilishning teskari chegarasiga bormasligimiz ham kerak. Auditoriyadagi amaliyotimiz qandaydir o'rta yo'lga, qandaydir strategiyaga amal qilishi kerak, bunda biz tilni tez qo'llash uchun tilning tabiiy kontekstlaridan foydalanamiz va o'zlashtirilishi kerak bo'lgan til tuzilmalari haqida xabardor bo'lamiz.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, biz taqlid qilish va yodlash va dialog usullaridan foydalanishni davom ettirishimiz va ularning cheklovlarini qoplash uchun boshqa narsalarni izlab topishimiz kerak.

REFERENCES

1. Moran, P. R. (2002). *Lexicarry: An illustrated vocabulary builder for second languages*. Brattleboro, VT: Pro Lingua Associates.
2. Slager, W. R. (1976). *English for today*. New York, NY: McGraw Hill Education (originally published by the National Council for Teachers of English).
3. Graham, C. (1992). *Singing, chanting, telling tales*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hal Regents.
4. Omaggio, A. C. (1986). *Teaching language in context: Proficiency-oriented instruction*. Boston, MA: Heinle & Heinle.
5. Handscombe, J. (1974). Individualizing the ESL program (or teaching in the ways in which students learn). *TESL Talk*, 1(5), 23–25.
6. Wong, J. (2002). "Applying" conversation analysis in applied linguistics: Evaluating dialogue in English as a second language textbooks. *IRAL*, 1(40), 37–60.

7. Qi, D.S. (2001). Identifying and bridging cross-cultural prototypes: Exploring the role of collaborative dialogue in second language lexical meaning acquisition. *Canadian Modern Language Review*, 2(58), 246–72.
8. Cwach, M., & Gravely, M. (1997). *More water, madam? An ESL curriculum for service helpers in full-service and fast-food restaurants*. Washington, DC: National Workplace Literacy Program.
9. Waxman, H.C., & Tellez, K. (2002). *Research synthesis on effective teaching practices for English language learners*. Philadelphia, PA: Temple University Center for Research in Human Development and Education.
10. Mantero, M. (2003). Second language literacy and communicative activity. *Academic Exchange Quarterly*, 4(7), 220–225.
11. Wong, J. (2002). “Applying” conversation analysis in applied linguistics: Evaluating dialogue in English as a second language textbooks. *IRAL*, 1(40), 37–60.
12. Qi, D.S. (2001). Identifying and bridging cross-cultural prototypes: Exploring the role of collaborative dialogue in second language lexical meaning acquisition. *Canadian Modern Language Review*, 2(58), 246–72.
13. Burns, A. (1998) *Teaching speaking*. *Annual Review of Applied Linguistics*, 18 102–123.
14. Prator, C.H. 1972. "Muloqotning roli", H.B. Allen va R.N. Kempbell (tahrirlar), Ikkinchi nashr, McGraw-Hill xalqaro kitob kompaniyasi.
15. Allen, H.B. va Kempbell, R.N. (tahrirlar) 1972. *Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o‘qitish*, Ikkinchi nashr, McGraw-8111 International Book Company.